

# Mindszenty József és a „zsidókérdés”

PAKSY ZOLTÁN

Mindszenty (eredeti nevén 1942-ig Pehm) József 1892-ben született a Vas megyei Csehimindszenten, iskoláit Szombathelyen végezte, s itt is szentelték pappá 1915-ben. Két évvel később, 1917. február 1-jén, 25 évesen került Zalaegerszegre gimnáziumi hit- és latintanárnak, majd 1919. október 1-jén nevezte ki a szombathelyi püspök városi plébánosnak. Ezt a pozícióját az egész korszakban, veszprémi püspökké szenteléséig, 1944 márciusáig betöltötte.<sup>1</sup>

Városi pozíciója komoly közéleti funkcióval is együtt járt, ugyanis a püspökség képviselőjében tagja lett a városi képviselőtestületnek, valamint a vármegyei törvényhatósági bizottságnak. Emellett – s ez már saját, személyes ambícióit tükrözi – 1918 őszén elhatározta, hogy saját lapot alapít és ad ki, amellyel jelentősen szélesíteni tudta társadalmi befolyását, hiszen Zalaegerszegen addig csak egyetlen újság jelent meg.

A következőkben azt kíséreljük meg feltárni, hogy a fiatal zalaegerszegi plébános miként viszonyult az első világháború után Magyarországon folyamatosan jelen lévő antiszemita közéleti megnyilvánulásokhoz, és milyen nézeteket vallott a magyarországi zsidósággal kapcsolatban.

A dolog érdekessége, hogy nem is kell komolyabb kutatásokat folytatni ahhoz, hogy erről képet kapjunk, hiszen nézeteit ő maga hozta nyilvánosságra. 1918 és 1919 folyamán ugyanis nyilvános előadásokat tartott Zalaegerszegen, amelyekben erről is részletesen beszélt. Ezeket *Vigyázzatok az ujsággal!* [sic!] címmel 1920-ban brosúra formájában ki is adták, és Zalaegerszegen széles körben terjesztettek.<sup>2</sup>

Előadásaiban Pehm József azt a kérdést tette fel, hogy mi okozta „a magyar társadalom erkölcsi hanyatlását”, amiből a háborús vereség is következett, és meg is adta a választ: a katolicizmus hanyatlása és a zsidóság előretörése. „Aki a hitet, erkölcsöt lerombolja, az ledöntötte az ország fenntartó oszlopait. Minden állam támasza, talpköve a hit és a tiszta er-

---

<sup>1</sup> Mindszenty József életéről az elmúlt években jelent meg részletes monográfia: Balogh Margit: *Mindszenty József (1892–1975) I-II.* Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015.; uő: *Az Apátúr. Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi évei.* Zalaegerszeg: Göcseji Múzeum, 2019.

<sup>2</sup> *Vigyázzatok az ujsággal!* Sajtóröpirat. Írta Pehm József, Zalaegerszeg, 1920.

kölcs.”<sup>3</sup> Pehm szerint ennek a folyamatnak a legfontosabb eszköze a „modern sajtó”. „Ennek a sajtónak pusztára a neve és félig-meddig a nyelve magyar, de a lelke nem a mienk, az nemzetközi, határtalan bitang lélek.” Szerinte a pusztítást, destrukciót a zsidóság hozta el a modern sajtó segítségével Magyarországra. „A perverz Molnár Ferencek, Bródi Sándorok, Kabos Edék”; de előadásában ide sorolta még Szomori Dezsőt, Lengyel Menyhértet, Ignótus Pált, Szatmári Mórt, Gábor Andort, Szép Ernőt, Hatvany Lajost és másokat, gyakorlatilag minden zsidó származású író, költőt vagy ismertebb újságírót (akit tudott eredeti, magyarosítás előtti nevének nevezve, ezt külön táblázatba is kigyűjtötte). A *Nyugat* című irodalmi folyóiratot alapító Hatvany Lajos *Pesti Napló*-beli cikkeivel kapcsolatban például úgy fogalmazott, hogy azokban az „evangéliumgyalázás, sötét kereszténygyűlölet, történethamisítás, utolsó szőrszálalig menő kéjelgő pornográfia és egyéb specialitások jellemzőek”. Az előadó e destruktív lapok közé sorolta a korabeli Magyarország csaknem valamennyi nagy napilapját, valamint mellettük kiemelten a „pornográf” *Nyugatot*. Ez a sajtó szerinte a „világhatalomra törtető, mindent meghódító s minden akadályon keresztülgázoló zsidóság avantgárdja, előcsapata”. „Az ő erkölcsük, nem a mi erkölcsünk, hanem a bűntanyák, az utcai lányok, az éjszakai pilangók erkölcsé.”

Ahogy látjuk, az antiszemitizmus nemcsak Pehm József nézeteinek egyik alapkövét jelentette, hanem szervesen illeszkedett szélesebb világképébe: a zsidók nélkül Magyarország fejlődése más irányt venne. E világkép szerint a zsidók okozták Magyarország világháborús vereségét és Trianont is: „Ez a sajtó volt az, amely hidat vert a magyarság ellenségeinek. Kimondom nyíltan, hogy a magyar sajtó munkája hazaárulás volt.” „A Pesti Napló, Népszava, Az Est üritette ki a magyar lövészárkokat. Úgy, amint belepusztult az ország. A szabadkőművesség és szociáldemokrácia sajtójának romboló szelleme szülte nemzeti összeomlásunkat.” S természetesen ezek okozták a kommunizmust is: „A kommunizmus nem véletlenül csöppent ide négy és fél hónapra, pompásan dolgozó pionírok készítették neki az utat négy évtizeden át. A kommunizmus a magyartalan és kereszténytelen sajtó dús vetése.”

A magyar történelem eseményeit később is rendre ebből az antiszemita szemszögből magyarázta. Így tett a Tanácsköztársasággal kapcsolatban is 1920 augusztusában, a Zalaegerszeg város közgyűlésén tartott

---

<sup>3</sup> Ez és a további idézetek a *Vigyázzatok az újsággal!* című brosúrából (a kiadvány nincs lapszámozva).

díszelőadásában: „a kommün szelleme”, amiben a „lényege van összesűrítve”, „az keleti import, idegen fekély. Szívüinktől, testüinktől, lelküinktől vad idegen. A liberalizmus és a szociáldemokrácia torzszülötte, a tőkeimádás és tőkegyűlölet szerencsés vegyítése. Sokan száraz lábbal járnak meg a Vörös tengert, noha roskadoznak Egyiptom bilincseitől, mások elmerülnek üres kézzel a tőke halálra ítélt idején, mert a Vörös tenger hullámain kormányzó vessző jó kezekben volt.” A keletről jött „forradalmárok” letelepedtek itt, és „ezek az újonnan és régen érkezettek tapsolnak, vigyorognak, belső meghasonlással dolgoznak, szociális felfordulást hajszolnak, alarmíroznak, hogy megosztottan kiszolgáltassanak minket a ránk törő ellenségnek. (...) A sajtó elsősorban volt kútforrása minden piszoknak (...). Az Esttől a Népszavától fel a mindig nemes és szalon Pesti Hírlapig, Naplóig a radikális szabadkőműves irány csatlósa, kifogatja a város és falu szegényeinek, a szalonoknak lelkét, átok, fürtelem, bűn, hazugság, nemzeti katasztrófa, lelkek elkárhozása jár a nyomában.”<sup>4</sup> De egy jóval későbbi megállapítása szerint az 1945 utáni népbírói perek, köztük Bárdossy László és Imrédy Béla volt miniszterelnökök háborús bűnös-ként való felelősségre vonása is „a sokat szenvedett zsidóság bosszúja” miatt történt – írta 1946. december 31-én az igazságügy miniszternek.<sup>5</sup>

Pehm plébános 1918–1919-ben az előadásait a destruktív sajtó ellen, egy katolikus szellemiségű újság megteremtése érdekében tartotta. És nem is maradt meg a szavak szintjén, ugyanis 1918 karácsonyán megalapította a *Zalamegyei Újság* című lapot. Ennek kezdetben ő volt a főszerkesztője, és a második világháború végéig a zalaegerszegi plébánia által fenntartott cég adta ki, a kiadó cég is a plébánia épületében működött, s mindvégig ő határozta meg a lap szellemiségét. „A maroknyi megbízható csapattal szerkesztett és terjesztett lap mindvégig Pehm József ellenőrzése alatt állt, szinte a templomon kívüli szószéke lett.”<sup>6</sup> A főszerkesztőségtől való „visszavonulás csak formai volt. Mindaddig, amíg a lap megjelent (1944 őszéig), Pehm József volt a lapkiadó részvénytársaság vezetője, s e minőségében irányvonalának meghatározója. A polgármesteri sajtóösszesítések évek múlva is megjegyezték, hogy a lap »Pehm József apát úr szellemi irányítása mellett dolgozik«. A Katolikus Házban értekező szerkesztőség tagjait továbbra is rendszeresen instruálta a lap tartalmáról, a ve-

<sup>4</sup> A kommün szelleme. Pehm József beszéde a városi díszközgyűlésen. *Zalamegyei Újság*, 1920. aug. 15. 2.

<sup>5</sup> Balogh: *Mindszenty József*, 541.

<sup>6</sup> Balogh: *Mindszenty József*, 79.

zércikkek témájáról” – írta erről életrajzírója, Balogh Margit történész.<sup>7</sup> Bizonyítja ezt mindezekon kívül az újság háború előtti utolsó szerkesztőjének, Szakál Ferencnek 1947-ben, a népbíróság előtt tett vallomása is: „Szerződéseim szerint a Zalamegyei Ujságot katolikus, szociális és nemzeti szellemben tartoztam vezetni. (...) Ez irányú cikkek Mindszenty, akkori apátplébános utasítására írtak meg és kerültek az újságba. Neki az volt a felfogása, ha nem ilyen szellemben megy az újság, akkor meg kell szüntetni.”<sup>8</sup>

A *Zalamegyei Ujság* hasábjai is a fent bemutatott nézeteket tükrözték a zsidókérdéssel kapcsolatban. Jól mutatják ezt a lapnak 1919 végén és 1920 elején megjelent vezércikkei: „Azt hittük, hogy az a Friedrich István,<sup>9</sup> akit minden reményünk volt, aki minden nagy szeretetünket bírta, akit korunk egész melegével zártunk a keblünkre, azt hittük, hogy ő megért bennünket és kifejezi a mi akaratumkat, ami az egész világ akarata is: és megtisztítja ezt a nyomorúságos hazát a betolakodó kellemetlen vendégseregektől. Azt hittük, hogy az a nemzetrontó, vallásméltelyező galíciai zsidó horda, amelyik előzőnlötte sáska módra hazánkat, végképpen megszűnik itt létezni. Azt hittük, hogy ez a bűzös fekély, az a förtelmes genyryező seb, amit egyszerűen zsidónak hívnak Magyarországon – orvosi műtét alá kerül. (...) Szent István birodalmát még mindig zsidó-kazárok dúlják, keresztény testvéreink még mindig marakodnak egymás közt, mint a nádi farkasok. (...) Ha öklünk le fog zúdulni a templomrabló csordára, ha kisöpörjük utcai piszkunkat, Galiciának illatos bazsarózsáit (...) akkor a haragvó Isten ismét felénk fordul és megengedi, hogy imádjuk.”<sup>10</sup> „A Galíciából és Muszkaországból kezdetben csak beszivárgott, később csöpögött, de végre már becsurgott söpredéknek [köszönhetően] lett a fejlethetetlen ochlokracia, a szeméturalom. (...) Ezeknek az idegen piszkos embereknek az első perctől kezdve minden szabad, még pedig a mindenkori magyar kormányoknak különös kényeztető védelmi szárnya alatt volt szabad minden. Mindenhez elsősorban hozzájuthattak: kocsmajoghoz, bérlethez, vállalatához; pénzhez, földhöz, joghoz; ezek szabadon szólhattak, írhattak, szónokolhattak, kritizálhattak; bankokat alapíthattak, az

<sup>7</sup> Balogh: *Az Apátúr*, 91–92.

<sup>8</sup> Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL ZML), XXV.17. Zalaegerszegi Népbíróság iratai, 26/1947.

<sup>9</sup> Friedrich István (1883–1951) a Tanácsköztársaság bukása utáni első ellenforradalmi kormány miniszterelnöke.

<sup>10</sup> *Zalamegyei Ujság*, 1919. dec. 18. 1.

egész magyar hírlapírást kezökbe keríthették, ők szerkesztették saját számukra a magyar törvényt.”<sup>11</sup>

A *Zalamegyei Ujság*ban 1919 és 1922 között hasonló tartalmú és hangvételű cikkek sora jelent meg.<sup>12</sup> Az 1919. szeptember 14-i szám vezércikkének írója magát „a demokrácia és a vele szövetkezett zsidófaj fanatikus ellenségének” nevezi, és felteszi a kérdést a munkásság felé: „velünk-e, vagy ellenünk?”<sup>13</sup> A cikk úgy interpretálja a magyar munkásmozgalmat és a Tanácsköztársaságot, hogy egy zsidó „maszlag”, elsősorban a „zsidó Marx” ideológiája alapján „a proletárnak csúfolt betörőbanda” ragadta meg a hatalmat, melynek elsődleges célja a keresztény Magyarország megsemmisítése volt. Ezért felszólítja a munkásságot, hogy tagadja meg a szocialista tanokat, „függetlenítsd magad a zsidótól, ki hatalmába kerített és megbecstelenített. Ha még mindig találsz olyat, aki izgat és újból be akar ugrasztani, üldözd, ahol éred! Mond[d] ki azt, hogy mától fogva magyar vagy, csatlakozz ahhoz a hömpölygő és többé vissza nem tartható áramlathoz, mely a keresztény és magyar lételet óhajtja és a pokolba akarja kergetni a zsidót! Gyere hozzánk: mi sohasem fogjuk említeni a múltat, soha eszünkbe nem jut, hogy demokrata voltál.”

Ugyanez a lapszám még több zsidó tárgyú cikket hoz, beszámol a szélsőjobboldali Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) dunántúli szervezkedéséről, valamint a gyilkos tapolcai pogromról, ahol több személyt, köztük egy egész családot mészároltak le. Az utóbbi kapcsán felszólította a zsidóságot, hogy tanuljon az esetből, „lássák be végre, hogy a gseft megszűnt és óvakodjanak attól, hogy itt is felizgassák az amúgy is forrongó és veszedelmes kedélyeket”.<sup>14</sup> A lap e száma is értekezik a „nemzetünk testén eddig élőködött piócahadról, patkányfészekről, amely kiszórta magából az ő heréit erre a kifáradt, ellenállni nem tudó testre”, amely azonban hála a MOVE zászlóbontásának „már legnagyobb részt vissza van

<sup>11</sup> *Zalamegyei Ujság*, 1920. febr. 1. 2.

<sup>12</sup> A *Zalamegyei Ujság* 1922-ig megjelenő lapszámait ismeretlen okból egyetlen közgyűjteményben sem találhatóak meg. Az itt látható idézetek az ebből az időszakból szórványban megtalált lapszámokból valók, mivel ezek mindegyikében olvasható valamilyen zsidókérdéssel foglalkozó cikk. Lásd még az itt nem idézett cikket: Deutsch ohr üzletel. *Zalamegyei Ujság*, 1920. jún. 4. 2. (Az „ohr” a cikk szerzője szerint a „zsidósan” kiejtett „úr”.)

<sup>13</sup> Munkások! *Zalamegyei Ujság*, 1919. szept. 14. 1.

<sup>14</sup> Uo., 2. A tapolcai pogromról részletesen lásd: Németh László – Paksy Zoltán (szerk.): *Együttélés és kirekesztés. Zsidók Zala megye társadalmában 1919–1945*. Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár, 2004. (Zalai Gyűjtemény 58.) 69–92.

szorítva az ő fészkébe, mert általa a nép s annak félrevezetett tömegei fel lettek világosítva”.<sup>15</sup>

A lap 1920. február 1-jei száma arra kéri a már megalakult helyi MOVE tagjait, hogy jelenjenek meg a zalaegerszegi plébánia által működtetett Katolikus Házban tartandó közgyűlésen. Emellett újra arra hívja fel olvasóit, hogy csak megbízható, keresztény lapokat olvassanak, s ezek között a következőket említi: az *A Cél* című fajvédelmi folyóiratot, a *Szózatot*, a fajvédők lapját, a *Népakarat* című radikális keresztényszocialista lapot, az *Új Nemzedék*et, amelynek az ismert fajvédő politikus, Milotay István volt a főszerkesztője és a *Nemzeti Újság* című keresztényszocialista napilapot, valamint természetesen Pehm József *Vigyázzatok az ujsággal!* című brosúráját.<sup>16</sup> Ezek közül az első négy, az *A Cél*, a *Szózat*, a *Népakarat* és az *Új Nemzedék* volt a korabeli Magyarország legszélsőjobboldalibb, egyben legradikálisabb antiszemita orgánuma. Mellesleg ugyanez a lapszám örömmel értesíti az olvasókat arról is, hogy nemsokára megalakul Zalaegerszege is az Ébredő Magyarok Egyesületének (ÉME) helyi szervezete, amely a cikk szerint „túlszárnyalja valamennyi ilyen szövetség programját, ti. nemcsak frázisokkal támadja a zsidóság túlkapásait, hanem az egyedül célhozvezető eszközhöz nyúl: egyenesen kötelezi tagjait, hogy zsidónál nem vásárolnak, zsidónak el nem adnak semmit, és megtiltja tagjainak, hogy zsidóval barátkozzanak”.<sup>17</sup> Az ÉME valóban nemcsak frázisokkal támadta a zsidóságot, hiszen mint ismeretes, ez volt a korszak legnagyobb, egyben legradikálisabb szélsőjobboldali tömegszervezete, amelynek tagjai nemcsak utcai pogromokat, de gyilkosságokat és terrormerényleteket is elkövettek.<sup>18</sup> A cikk szerzője egyben kifejezte reményét, hogy az egyesületbe Zalaegerszege is „sokan fognak jelentkezni”.

A lap által keltett feszültség már Zalaegerszeg városnak a Tanácsköztársaság bukása utáni első, 1919. augusztus 21-i közgyűlésén éles vitát váltott ki. Ekkor a Zalaegerszegi Izraelita Hitközség elnöke, Boschán Gyula ügyvéd tiltakozott a *Zalamegyei Újság* előző napi száma miatt, „amely a város zsidó polgárai ellen a legsúlyosabb vádakot emelte, hazafiatlanságot, vallástalanságot, gyávaságot vetett a szemükre”. Boschán szerint

<sup>15</sup> A MOVE munkája s a dunántúli keresztény polgárszövetség népgyűlése. *Zalamegyei Újság*, 1919. szept. 14. 2.

<sup>16</sup> *Zalamegyei Újság*, 1920. febr. 1. 2.

<sup>17</sup> Ébredő magyarok egyesületének alakuló gyűlése. Uo., 3.

<sup>18</sup> Ilyen volt például az erzsébetvárosi merénylet, amikor 1922. április 2-án bombát robbantottak egy demokrata politikusok által szervezett rendezvényen, 8 ember halálát és 23 sebesülését okozva.

ezek az irományok olyan „veszélyes párakkal teli légkört” teremtenek, amelyet „a legkisebb gyújtóanyag felrobbanthat, lángba borítja városunkat és a romok alá temeti százával hitsorsosaimat: és evvel együtt városunk jó hírnevét”. Válaszként Pehm József emelkedett szólásra, aki szerint „a hivatkozott újságcikk nem vallásfelekezeti, hanem kizárólag politikai kérdéseket tárgyal”, és a cikk „csupán a magyar kereszténységet hívja sorompóba szervezkedésre egy új keresztény alapokon nyugvó Magyarország felépítéséhez”.<sup>19</sup>

A lapot a plébános mindig szívügyének tekintette, és sokáig még állami támogatást sem volt hajlandó elfogadni, hogy megőrizze szuverenitását. Ha elfogadta volna a szubvenciót, akkor beleszólási lehetőséget kellett volna adnia a kormánynak. A *Zalamegyei Ujság* által megjelenített zsidóellenesség felkeltette a hatóság figyelmét is: 1919 decemberében Bozay Jenő zalaegerszegi államügyész jelentette bizalmasan a főispánnak, hogy „a helyben megjelenő Zalamegyei Ujságban állandóan támadják a zsidóságot”.<sup>20</sup>

A bethleni konszolidáció előrehaladtával azonban egyre kevesebb levegő maradt az ilyen stílusú orgánumoknak. Végül a szembenállást a kormányzat erővel oldotta meg, 1922. április 24-én betiltotta a lapot. Pehm természetesen megpróbálta védeni az újságot, interveniált az alispánnal és a kormánynál is, közölve, hogy a lap „a keresztény nemzeti irány megbízható híve” és „íz-ig-vérig keresztény és irredenta”, de sikertelenül (nyilván meg sem értette, hogy nem ezzel volt a kormánynak gondja).<sup>21</sup> A lap néhány hét múlva ismét megjelenhetett, s ekkor már mindkét tartalmat nélkülözte, nem volt ellenzéki, és az antiszemita közlések is elmaradtak. Ez nem véletlen, a lap engedélyezését ugyanis maga Mikes János, szombathelyi megyéspüspök kérte, ígérve, hogy a jövőben a *Zalamegyei Ujság* a kormányzatot fogja támogatni. Pehm és Mikes kérését mind a belügyminiszter, mind Eckhardt Tibor miniszterelnöki sajtófőnök elutasította, közölve, hogy „a kormány a felekezeti békét súlyosan veszélyeztető és bűnösen könnyelmű törekvésekkel szemben kötelességszerű eréllyel járt el”, amikor betiltotta a lapot. Az ügybe azonban beavatkozott maga a miniszterelnök, Bethlen István, aki felülbírálta döntésüket, és személyesen válaszolt a főispánnak 1922. május 10-én. Bizalmas levelében közölte,

<sup>19</sup> MNL ZML, V. 1606. Zalaegerszeg város képviselőtestületének jegyzőkönyvei, 8145/1919. 1919. aug. 21.

<sup>20</sup> MNL ZML, IV. 401.b. Zala vármegye főispánjának bizalmas iratai, 8/1919.

<sup>21</sup> MNL ZML, IV. 401.c. Zala vármegye főispánjának elnöki iratai, 93/1922. 1922. máj. 10. Idézi Balogh: *Mindszenty József*, 85–86.

hogy engedélyezi a megjelenést, de „a betiltó rendelet azonnal hatályba lép, amint a lap a régi irányban dolgozik és ismét egyenetlenséget szít a felekezetek között”.<sup>22</sup> Így indulhatott meg újra az immár mérsékelt hangvételű *Zalamegyei Ujság*, amely már nélkülözte az antiszemita tartalmú írásokat.

Ez a konszolidáció azonban nem jelentett világnézeti fordulatot, csak a látszat volt, alkalmazkodás a politikai körülményekhez. Az 1930-as évek második felében Magyarországon lejátszódó szélsőjobboldali fordulat időszakában ugyanis eljött az idő arra, hogy a lap újra kinyilvánítsa igazi nézeteit. A magyar országgyűlés 1938-ban hozta meg az első zsidótörvényt, az 1938. évi XV. tc-t, amely 20 %-ban maximálta a sajtóban, a művészeti és értelmiségi pályákon dolgozó zsidók arányát. Ezzel kapcsolatban a *Zalamegyei Ujság* azonnal vezércikkben foglalt állást, fanyalogva fogadta a törvényt, ugyanis – túl kevésnek találta! „A zsidókérdés tehát végre a megoldás útjára kerül. (...) Megvalljuk a törvényjavaslat minden jó szándéka ellenére kezdő lépésnek sem teljesen kielégítő. Elismerjük, hogy a gazdasági életet illetően első lépésként nem lehetett tovább menni, de nem fogadjuk el ezt a tételt a szellemi élet területére vonatkozóan. A nemzeti szellemtől idegen sajtóban, színházban és filmben nem látunk olyan mértékű anyagi vonatkozásokat, hogy a radikálisabb megoldás a gazdasági érdekeket veszélyeztette volna. Egyébként is a magyar szellemiség, a nemzeti kultúra és a keresztény erkölcs annyira alapvető követelmény mind a magyar állam, mind a magyar nemzeti társadalom egészséges fejlődése szempontjából, hogy ennek védelme érdekében a radikális eszközöktől visszariadni nem szabad.”<sup>23</sup> Láthatjuk tehát, hogy a *Zalamegyei Ujság* a zsidókérdéssel kapcsolatban 1938-ban ott folytatta, ahol 1922-ben abbahagyta.

A lap hasábjain ugyanaz az ideológia szólalt meg ekkor, mint 1919-ben, a „destruktív zsidó-liberális szellemiség” elleni harc nevében s a keresztény erkölcs védelmében. Javaslatot is kínált a zsidókérdés megoldásához, mintegy megelőlegezve a következő zsidótörvényt: „A magyar nemzetre a jelek szerint emberfeletti erőfeszítések várnak az elkövetkezendő években és ehhez szükség van a magyar lélek teljes épségére. Ezt a magyar lelket pedig a kiegyezés óta szünet nélkül fertőzi az az idegen szellemiség és erkölcsiség, amely 1918-ban tombolt leginkább, de azóta sem szüntette meg céltudatos, bár óvatosabb aknamunkáját. Ha már

---

<sup>22</sup> Uo.

<sup>23</sup> Jegyzetek. *Zalamegyei Ujság*, 1938. ápr. 10. 1.



a zsidókérdéshez hozzányúltak, akkor a sajtóban, színházban és filméletben legalábbis az ötszázalékos arányszámig kellett volna menni. Nem az antiszemitizmus, hanem az aszemitizmus, a józan magyarságvédelem követeli ezt” – írta a lap. A cikkben feltűnik az aszemitizmus – vagyis zsidómentesség – kifejezés, amelyet Bangha Béla jezsuita szerzetes, a radikális keresztény-nemzeti irányzat nagy hatású ideológusa használt először.<sup>24</sup>

A lap a fejtegetéseit ugyanakkor meglepő állítással folytatta: „Ebben a világnézeti kavargásban Zalaegerszeg úgy tűnik fel a kívülről szemlélőnek, mint egy visszamaradt liberális sziget.”<sup>25</sup> A cikkíró szerint Zalaegerszegen fordított folyamatok érvényesülnek. A háború után az országgal ellentétben a városban sokáig uralkodó volt a „keresztény megújódás gondolata”, s csak idővel sikerült háttérbe szorítani, most viszont, amikor az újra napirenden van, itt nem érvényesül. A lap szerint ismét eljött az ideje a „bátor színvallásnak”, a „radikális keresztény és nemzeti, jobboldali állásfoglalásnak”, s ezt a városban is érvényesíteni kell. A szerző meg is nevezte, hogy mire gondol: egyfelől felháborodásának adott hangot, hogy a városi képviselőtestület még mindig tele van zsidóval, másrészt érthetetlennek nevezte, hogy a Zalaegerszegi Kaszinó nem képviseli „fellegvárként a jobboldali gondolatokat”, sőt „hangadó liberális vezérei hamis képet” sugallnak a nép számára. A szerző még az 1918–1919-es szélsőjobboldali MOVE-t is kritizálta, mert „nem a régi, meg nem alkuvó szellem uralkodik a testületben”, s van néhány tag, aki „túl óvatos, túlzottan törődik bizonyos tekintetekkel”.

1919-től Pehm (Mindszenty) József azonban nemcsak a sajtóban képviselhetette a nézeteit, hanem a pártpolitikában is, a kereszténypárt megyei elnökeként. Feltáratlan maradt azonban eddig, hogy ebben a korai időszakban a politikai katolicizmusnak melyik irányzatához tartozott. Ezt könnyen tisztázhatjuk, ha megnézzük, hogy kiket jelölt és támogattott a zalaegerszegi választókerületben az 1920-ban és 1922-ben megrendezett nemzetgyűlési választásokon. Az első választáson a párt jelöltje és képviselője az egyhangúan megválasztott Szmrecsányi György volt, s személye teljesen egybevág a lapban és a *Vigyázzatok az ujsággal!* című brosúrában megismert politikai programmal. Szmrecsányi ugyanis a politikai katolicizmus radikális szélsőjobboldalához tartozott, sőt, 1920-ban ő töltötte be a már említett és a *Zalamegyei Ujságban* is propagált tömegszervezet, az ÉME elnöki tisztét.

<sup>24</sup> Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest: Osiris, 2001. 300.

<sup>25</sup> Liberális sziget. *Zalamegyei Ujság*, 1938. máj. 4. 1.

Szmrecsányi megválasztása után már első parlamenti felszólalásában világossá tette, hogy szerinte a világháborús vereséget és Trianont „bűnös kezekkel tervszerűen és készakarattal felszakított zsilipeken át betódult, bezúdult szennyes áradat” okozta, amely „mint kártékony ragály mérgezte meg a lelkeket és bontotta fel az ősi keresztény és magyar erkölcsi felfogást”. Ez „az az álliberális irány, amely négy évtized alatt a keresztény nép és a nemzeti eszme rovására egy idegen, destruktív, nemzetközi elemet a korrupció minden eszközével és fegyverével mesterségesen nagyra növesztett, végeredményben a nemzet bukását, a nemzet katasztrófáját és úgyszólván teljes megsemmisülését fogja okozni”.<sup>26</sup> Beszédében részletes programot vázolt fel, amely megfelelt egy korabeli radikális keresztény-nemzeti programnak, s érintette a sajtó kérdését is. Szerinte „a nemzetet ért katasztrófáknak egyik közvetlen oka a nemzetietlen, keresztényellenes, internacionális érdekeket szolgáló, destruktív irányú sajtó” volt, ezért „intézményesen gondoskodni kell arról, hogy minden destruktív, internacionális és szabadkőműves irányú sajtónak – amely csak a nemzet lelkének megmérgezésére szolgál – megjelenése, nyomása nálunk egyszer s mindenkorra megakadályoztassék!”<sup>27</sup> Beszédében ugyan egyszer sem ejtette ki a „zsidó” szót, ám ez mindenki számára világos volt, ahogy arra egy képviselőtársa rögtön hivatkozott is: a „Szmrecsányi György képviselőtársunk által nagyon jól aposztrófált aljas zsidó söpredéknek aknamunkájára”.<sup>28</sup>

Az ÉME 1920. szeptember 7–9-én tartott háromnapos országos nagygyűlésén elfogadta 25 pontos programját, amely „lényegét tekintve az ország zsidótlanítását tartalmazta” – foglalta össze a szervezet történetét megíró Zinner Tibor történész.<sup>29</sup> A programot Szmrecsányi adta át Teleki Pál miniszterelnöknek, s közben hangsúlyozta az ÉME megkerülhetetlen országos hatalmi tényezői szerepét.

Az 1922-es választásokon Szmrecsányi másik választókerületben indult, utódjául párttársát, a volt miniszterelnököt, Friedrich Istvánt egy Pehm József által vezetett delegáció kérte fel Budapesten zalaegerszegi képviselőjelöltnek 1922 márciusában, tehát a plébános maga utazott ezért

<sup>26</sup> Az 1920. február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója (a továbbiakban: NN 1920–1922), 1. kötet, 26. 1920. febr. 23.

<sup>27</sup> Uo., 28.

<sup>28</sup> Uo., 33.

<sup>29</sup> Zinner Tibor: *Az ébredők fénykora 1919–1923*. Budapest: Akadémiai, 1989. 87.

Budapestre.<sup>30</sup> Friedrich 1922. március 25-én tartotta meg zászlóbontó nagygyűlését Zalaegerszegen. Ezen Szmrecsányi is megjelent, és elbúcsúzott választóitól. Pehm volt a gyűlés harmadik szónoka. Beszédében méltatta Friedrich politikai érdemeit, különösen a Tanácsköztársaság bukása után a jobboldali fordulatban játszott szerepét, és élesen támadta a polgári ellenzékét.<sup>31</sup>

Ismeretes, hogy Friedrich és Szmrecsányi (valamint még néhány társuk, köztük Fangler Béla) 1920-ban azért jelentette be kilépését a kormányzó Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjából és mentek ellenzékbe, mert helytelenítette annak mérséklődő politikáját, s a konszolidációval szembeállva, harcosabb keresztény-nemzeti politikát kívántak folytatni. Ennek érdekében hozták létre, illetve állították vissza az önálló Keresztény Nemzeti Pártot.<sup>32</sup>

A zsidókérdéssel kapcsolatban Friedrich a Keresztény Nemzeti Párt vezetőjeként 1920 és 1922 között több esetben is nyilvánvalóvá tette nézeteit. Egy Budapesten tartott pártgyűlésen a zsidókérdésről beszélve a következőket mondta: „A Keresztény Nemzeti Pártra az országnak nagy szüksége van, mert ez a párt az, amely megalkuvás nélkül akarja kiépíteni a keresztény nemzeti Magyarországot. (...) Most cselekedni kell, ezt parancsolják a körülmények, különösen ha azt látjuk, hogy a keresztény irányzat nem hogy szélesedne – de ellenkezőleg: zuhanásban van. Sokat beszéltek a nemzetgyűlésen a zsidókérdésről, de cselekvő politikát alig valamelyest valósítottak meg. A kormány férfiai a népgyűléseken ellenzéki beszédeket mondanak, kormányzati politikájukban pedig meddők. A zsidókérdés nem más, mint: vagon-kérdés. A megbízhatatlan elemeket

<sup>30</sup> Paksy Zoltán (szerk.): *Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között, I. 1918–1931.* Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár, 2006. 63–64., 290., 317.; Választási mozgalom. *Pesti Hírlap*, 1922. márc. 16. 2.

<sup>31</sup> Az ellenzék zászlóbontása. *Zalavármegye*, 1922. márc. 27. 3.

<sup>32</sup> „E kormány egyetlen miniszterének ajkáról sem hallottam egyetlenegy szót sem (...) a keresztény nemzeti irányzatról, hanem még azt a szót, hogy »keresztény« vagy »zsidó«, sem ejtette ki a miniszterek urak közül egyik sem. (...) Nem is tettem volna ezt szóvá, ha láttam volna, hogy annak a keresztény és nemzeti irányzatnak érdekében, amelyről hét-nyolc hónapon át annyit szónokoltunk, és amelyre választóink előtt ilyen és olyan nagy fogadalmakat tettünk, itt a kormány részéről legalább egy lépést láttam volna. Ezt a lépést én nem láttam. (...) Itt szó sincs keresztény nemzeti kurzusról; itt csak a mérsékelteket dicsérik mindig és mint szélsőséges elemekről beszélnek – nem tudom, kikről – alighanem rólam és barátaimról. Ezért vontam én le a konzekvenciákat, ezért hallgattam lelkiismeretemre és ezért léptem ki régi pártomból” – mondta Friedrich parlamenti beszédében 1920. április 13-án. NN 1920–1922. 1. kötet, 385–386.

feltétlenül ki kell szállítani az országból.” Majd hivatkozott az ÉME-re, amely „intrazigens keresztény politikát érvényesít”.<sup>33</sup>

Hogy ezt Friedrich mennyire komolyan gondolta, bizonyítja, hogy ezeket a nézeteit máskor is ismételte, így 1920 júniusában, pártja budapesti, józsefvárosi gyűlésén: „Más irányzat ide csak holttesteinken keresztül jöhet. Meg kell csinálni a numerus klauzust és a legfontosabb a zsidókérdés. Mi lesz zsidókkal?! Miniszter koromban minden éjszaka ezer galíciait toloncoltattam el az országból. Ez a zsidókérdés megoldása. Ki kell toloncoltatni az idegen állampolgárokat és az árdrágítókat és lánc-kereskedőket meghallgatás nélkül vonatra kell tenni!”<sup>34</sup> De ezt a konkrét követelést a parlamentben is előadta: „A zsidókérdésben mi most a kormánytól csak azt kérjük szeretettel, tisztelettel, méltóztassék már a galíciaiakat kitoloncoltatni. Ez még mindig nem történt meg.”<sup>35</sup> Mindebből látható, hogy a legálisan működő politikai erők közül Friedrichék képviselték a legszélsőségesebb antiszemitizmust, szembemenve a bethleni konzolidációval is.

A Pehm által vezetett párt másik jelöltje az 1920-as választásokon a zalaegerszegi módos kereskedő családból származó Fangler Béla volt, aki a Zalaegerszeggel szomszédos zalabaksai választókerületben szerzett mandátumot. Fangler is a Friedrich-Szmrecsányi párt tagja volt, s szerinte is „bebizonyított tény és igazság, hogy ebben az országban a zsidók csinálták a Károlyi-féle forradalmat illetve azt ők vezették félre, azok csinálták meg a szocialista, majd a kommunista forradalmat is. Ők az okai annak, hogy a hadsereg szét lett züllesztve, mert 50 éves munkásságukkal oda törekedtek, hogy ezt a keresztény szellemet, amely kell hogy vezesse az országot, teljesen lezüllesszék.”<sup>36</sup>

Fangler 1920. április 19-én a nemzetgyűlésben zsidótörvény megalkotását követelte, s mindjárt be is terjesztette a magyarországi zsidóság teljes jog-, és ahogy mindjárt látni fogjuk, kifosztására irányuló javaslatát. A megoldást szerinte egy zsidókataszter felállítása jelentené, amely „veszélyesség” alapján osztályozza a zsidókat, s amelynek első (legveszélyesebb zsidó) katasztere elképzelése szerint a következőképpen festett volna: „Az első osztályban lévőkől elsősorban el kell vonni a vagyont tökéletesen, 100 %-ra. Sem az első-, sem a másodosztályú zsidó cselédet nem tarthat, az üzlethelyiséget tőle el kell venni, lakásába úgy be kell szorítani,

<sup>33</sup> Friedrich István nyilatkozata. *Pesti Hírlap*, 1920. szept. 29. 1.

<sup>34</sup> A józsefvárosi keresztény párt nagygyűlése. *Pesti Hírlap*, 1920. jún. 25. 2.

<sup>35</sup> NN 1920–22. 1. kötet, 386. 1920. ápr. 13.

<sup>36</sup> Uo., 2. kötet, 55. 1920. ápr. 19.

hogy csak egy kis szobája maradjon meg, minden egyéb mellékhelyiség nélkül.”<sup>37</sup> Fangler – nyilván a családi hagyományai miatt – a kereskedelmet is „magyarosítani, kereszténnyé” kívánta tenni. Ezt a törvényjavaslatában úgy kívánta megvalósítani, hogy „ha egy tisztességes keresztény kereskedő jelentkezik, aki személyileg, erkölcsileg megbízható és vagyoni garanciát is nyújt arra, hogy azt az üzletet, amelyet kér, vezetni is tudja, (...) akkor az a keresztény fiatalember jelölhesse ki, hogy melyik zsidó üzlethelyiség legyen az övé”. Követelte a kereskedelemben is a *numerus clausus*t, „hogy csak annyi zsidó kereskedő lehessen, amennyinek a százalék szerint üzlet jut”.

Az 1920-as években Fangler és felesége Zalaegerszegen Pehm József legbizalmasabb hívei és legközvetlenebb munkatársai voltak, Fangler a Katolikus Kör, felesége, Farkas Zsófia pedig a Katolikus Nőegylet vezetőjeként.<sup>38</sup> A város 1920-as évekbeli legnagyobb beruházását, az új katolikus templom megépítését szervező Templomépítő Bizottságban is a kezdeményező plébános helyettese, titkára Fangler Béla volt,<sup>39</sup> vagyis a volt képviselő az 1920-as években gyakorlatilag Pehm József jobbkezeként tevékenykedett.

A Pehm vezette radikális keresztényszocialista irányzatnak tehát Zala megyében 1920-ban Szmrecsányi és Fangler, 1922-ben pedig Friedrich és Fangler voltak a jelöltjei. Rajtuk kívül azonban indultak mérsékeltek is, sőt, 1922-ben a bethleni konszolidációt helyeslő, mérsékelt keresztényszocialista jelöltek éppen ellenük szálltak harcba: Zalaegerszegen Friedrich ellenfele Farkas Tibor, Fangleré Tarányi Ferenc lett, akik mindketten legitimista zalai földbirtokosok voltak, s meg is nyerték a választást.

Mindezek bizonyítják, hogy Pehm (Mindszenty) József 1920 és 1922 között nyíltan, majd 1938-ig titkoltan mindvégig ugyanahhoz a politikai irányzathoz tartozott, a politikai katolicizmus radikális, antiszemita ágához, amelynek az ideológiai alapjait Prohászka Ottokár és Bangha Béla vázolták föl. Ez jól látható az 1920-ban kiadott brosúrájában is, ahol többször hivatkozott Banghára, s több esetben tőle átvett fordulatot, szöveget idézett, például a „perverz Molnár Ferencekről”.<sup>40</sup> Ismeretes, hogy Bangha

<sup>37</sup> Uo., 64–65. 1920. ápr. 19.

<sup>38</sup> A Zalaegerszegi Katolikus Kör tisztújító közgyűlése. *Zalamegyei Ujság*, 1925. febr. 27. 3. A közgyűlésen újra megerősítették elnöki tisztségében Fangler Bélát, egyben Pehm Józsefet díszelnöknek választották meg.

<sup>39</sup> A templom és rendház építésének története. *Zalamegyei Ujság*, 1927. szept. 27. 10.

<sup>40</sup> A szövegben háromszor történik hivatkozás a „Kálvintéri”-re, amely Bangha Béla írói álneve volt.

Béla felismerte a modern sajtó társadalmi befolyását, ezért megszervezte, és országos propaganda hadjáratral útjára indította a Központi Sajtóvállalatot, amely radikális (katolikus-) keresztény szellemiséget hirdetett, és fel kívánta venni a harcot a liberális (értsd: zsidó) lapokkal. 1919 és 1920-ben írott műveivel, elsősorban a *Magyarország újjáépítése és a kereszténység* című könyvével Bangha döntő módon járult hozzá a keresztény-nemzeti kurzus ideológiai megalapozásához.

Pehm (Mindszenty) József a zalaegerszegi előadásokat azért tartotta, a *Zalamegyei Ujság*ot pedig azért alapította, hogy ebbe a Bangha által meghirdetett és elindított sajtóhadjáratba bekapcsolódjon. Bangha Béla az antiszemitizmusnak két irányzatát különböztette meg: a faji és az erkölcsi vagy elvi antiszemitizmust. Az előbbi leszármazás alapján különböztette meg a zsidóságot, tehát egy zsidó akkor is zsidó marad, ha kikeresztelkedik, és így a teljes etnikai közösséget és vallástól függetlenül a leszármazottaikat kívánta kirekeszteni a keresztény magyar társadalomból. A Bangha-féle erkölcsi antiszemitizmus azonban hitt a keresztység megváltó erejében – ami hívő keresztény embertől természetes is –, és a megkeresztelkedett zsidót már nem tekintette „zsidónak”. Ezzel szemben viszont harcot hirdetett a zsidóság – tehát a zsidó vallású személyek – társadalmi befolyása ellen, ezek „túlsúlyát törekszik megakadályozni s a társadalom és kultúra keresztény jellegét megvédeni a zsidóság nagy része által képviselt életfelfogás és morál ellenében”.<sup>41</sup> A magyar társadalom felemelkedésének zálogát abban látta, ha az országban ezt az általa vélelmezett zsidó térfoglalást valamilyen módon megszüntetik – ezt nevezte ő aszemitizmusnak –, a társadalomban teljes uralomra jut a keresztény (elsősorban a katolikus) tanítás, viselkedési és normarendszer, s természetesen az egyház befolyása megerősödik.

Hogy Pehm József is ezeket az elveket vallotta, az láthatóvá vált 1920 és 1922 között végzett közéleti, politikai tevékenységéből, valamint az általa támogatott politikusok nézeteiből. Azonban ezt későbbi, a *Zalamegyei Ujság* már idézett 1938-as fordulata mellett más megnyilvánulásaiival is igazolhatjuk. A zsidókérdésben a későbbiek során ismereteink szerint kétszer tett konkrét, nyilvános nyilatkozatot. S bár ezek között több év telt el, érdekes módon mégis szinte szó szerinti egyezések vannak bennük, ami arra utal, hogy megingathatatlan, rögzült nézeteket vallott. Az első 1938-ban született, amikor kísérletet tett pártja, a kereszténypárt megrefor-

<sup>41</sup> Antiszemitizmus. In: Bangha Béla (szerk.): *Katolikus Lexikon*. Budapest: 1931. 85. Ismereti Gyurgyák János: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány*. Budapest: Osiris, 2012. 78.

málására, és ezért 1938. április 19-ére mint pápai prelátus tanácskozást hívott össze Budapestre. Erre az ország minden vármegyéjéből érkeztek küldöttek, hogy „a papság a mai súlyos politikai válság megbeszélése után megállapodásra jusson” – számolt be a rendezvényről a legnagyobb országos keresztény napilap.<sup>42</sup>

A tanácskozás végeztével az értekezlet memorandumot juttatott el a médiának, amely a kereszténypárt megújulása érdekében sok fontos kérdést vetett fel. Az állásfoglalás külön pontban tért ki a zsidókérdésre, amelynek megfogalmazásában a rendezvény kitalálójának és megszervezőjének nyilván döntő szerepe volt. Ez szó szerint így hangzott: „A zsidókérdést mi szociális, gazdasági és világnézeti kérdésnek tekintjük. Ötven éven át elődeink és mi az uzsoravilág tetőpontja idején Istóczy és később a Néppárt oldalán álltunk akkor is, amikor úgyszólván mindenki liberális zsidóbarát volt az egész országban. Az általunk támogatott kereszténypárt hozta létre az egyetlen fajvédő törvényt, a numerus clausust, viselve annak ódiúmat mind a mai napig. A fent említett mindegyik pártmozgalmat, továbbá a fogyasztási és a hitelszövetkezeti hálózatot másokkal együtt elsősorban mi építettük ki. Aki ezt nem tudná, nézze át Tisza Kálmán óta a magyarországi zsidósajtó termékeit és megtalálja bennük említett munkánkért a minősítésünket. Prohászka is »bagólevés püspök« volt az ő szótárunkban, nem csoda, ha mi is bekerültünk a »hecckáplánok« eléggé ismert rovatába.”<sup>43</sup> Tehát a nyilatkozat pozitív, előremutató példának említi a *numerus clausus* törvényt, valamint Istóczy Győző politikai mozgalmát.

A nyilatkozatban különösen érdekes, de cseppet sem meglepő az Istóczy Győzőre való hivatkozás. Istóczy Győző ügyvéd, Vas megyei országgyűlési képviselő, a magyar politikai antiszemitizmus megteremtője volt. 1875-ben mondta el a magyar országgyűlésben az első antiszemita beszédet, ettől kezdve minden felszólalása e téma körül forgott. 1883-ban megalapította az Országos Antiszemita Pártot, amely az 1884. évi országgyűlési választásokon 17 képviselővel vonult be a magyar parlamentbe. A rá való hivatkozása azonban nem volt egyedi, több eset is példának hozható. 1922-ben a Zalaegerszeg vidéki hitelszövetkezet értekezletén mondott felszólalásában Pehm plébános például közölte, hogy az „egyház mindig szembeszáll az idők piócaival”, a zsidókkal, akik több száz százalékos hitelt húznak a magyar néptől, s ennek kapcsán hivatkozott Istóczy

<sup>42</sup> A katolikus papság a szociális reformokért. *Nemzeti Újság*, 1938. máj. 6. 5.

<sup>43</sup> Uo.; Gergely Jenő: Mindszenty (Pehm) József apátplébános és a katolikus pártalapítási kísérletek az 1930-as években. *Múltunk*, 38. évf. (1993) 1. sz. 54–55.

Győzőre, aki már a múlt században harcolt ellenük.<sup>44</sup> Ezek alapján elmondhatjuk, hogy Pehm József számára Istóczy Győző pozitív történelmi példaként szolgált.

A másik közvetlen nyilatkozatát 1944 júniusában tette, amikor már mint veszprémi püspök Nagykanizsára látogatott, ahol az újságírók a zsidókérdéssel kapcsolatban kérdezték az álláspontját. Ekkor a magyarországi zsidóság gettóba zárva várta a sorsát, sőt, javában zajlottak a tömeges deportálások Auschwitzba, a nagykanizsai zsidóságot például alig pár nappal korábban már az utolsó emberig ki is szállították.<sup>45</sup> Mindszenty ekkor a következő nyilatkozatot tette: „Az egyházzól, a papságról, bizonyára rólam is azt mondják, hogy zsidóbarátok vagyunk. Elfelejtik, hogy az egyház és a magyar papság ott volt Istóczy Győző első antiszemita szervezkedésében, majd az antiszemita Katolikus Néppártban. Mi az elmúlt század politikai viharaiiban is védtük szentségeinket, ellene voltunk a vegyesházasságok törvényes megengedésének, de szentségeinket megvédjük. Ha Zambéziben megkereszteltek egy feketét, az egyház azt is más szemmel nézi, mint a pogányt. Senki sem veheti rossz néven, hogy az egyház nem hajlandó semmibe venni az első szentséget, a keresztséget, mint ahogyan ma azt egyesek semmibe veszik. A természetjogot és a tízparancsolatot az egyház semmi körülmények közt nem adhatja fel. Ha valaki jogerősen el van ítélve büntényért és a bűnével arányban álló büntetés a halál, akkor történjék, aminek történnie kell. De büntény és jogerős ítélet nélkül az életet elvenni senkitől nem lehet. Ez az egyház álláspontja.”<sup>46</sup>

Válaszának lényege tehát, hogy tiltakozott a vád ellen, mely szerint a katolikus egyház segíti a zsidókat, de hangsúlyozta, hogy a megkeresztelkedett zsidókat ki kell vonni a zsidókérdés eljárásai alól, mert ők más megítélés alá esnek, a keresztség szentsége révén ugyanolyan keresztények, mint akik annak születtek. (Ez a Bangha-féle „erkölcsi antiszemitizmus”). Tehát őket a védelmébe vette, a többiekkel azonban, vagyis a zsidókkal történjen, aminek történnie kell, ha az törvényesen történik, de „büntény és jogerős ítélet nélkül” ilyet tenni nem lehet. Mindszenty tehát kizárólag a kikeresztelkedett zsidók mellett állt ki – ha ezt a nyilatkozatot lehet annak venni –, mert azok a katolikus felfogás szerint már nem zsidók, hanem keresztények. Majd a sajtónyilatkozat végén, saját lapjának

<sup>44</sup> Balogh: *Mindszenty József*, 72.; uő: *Az Apátúr*, 70.

<sup>45</sup> Paksy Zoltán: *A nagykanizsai zsidóság és a holokauszt*. Nagykanizsa: Nagykanizsa MJ Város, 2014. 94–95.

<sup>46</sup> Zsidóbarát-e az egyház és a papság? *Zalai Közlöny*, 1944. jún. 5. 2.; Mindszenty püspök Nagykanizsán az Egyházat ért vádakról nyilatkozott. *Zalamegyei Újság*, 1944. jún. 7. 2.



beszámolója szerint közölte, hogy „az utóbbi események következtében Nagykanizsa lakossága 28.702 főre csökkent (...) tehát 96,2 százalékban katolikus város. Ennek tudatában kell dolgozniuk az összes egyházközségi szakosztályoknak.” Ennyi volt tehát a reakciója a mintegy háromezer fős nagykanizsai zsidóság deportálásával kapcsolatban.

Ezek után már nem is meglepő, hogy veszprémi püspökként egyik első intézkedése volt 1944. április 27-én, hogy a zsidók számára a kikeresztelkedés addigi három hónapos várakozási idejét felemelte hat hónapra.<sup>47</sup> Mint írta a körlevél első mondatában: „ezekben a napokban zsidók nagy számban kérik a keresztséget”, ezért a körültekintőbb eljárás érdekében hozta meg az intézkedését. Ezt a rendelkezést a háború befejeződése után, 1945 augusztusában módosította, és újra enyhítette a kikeresztelkedés feltételeit.<sup>48</sup> S ugyancsak nem meglepő eset, hogy a püspökség által kiadott *Veszprémi Hírlap* című újsággal kapcsolatban az egyik Veszprém megyei plébános felháborodva azt írta neki magánlevelében, 1944 júniusában, hogy „a lapnak a zsidókérdésben elfoglalt álláspontja (...) egy hajszálnyi-val sem maradt alul a legvéresebb szájú ún. szélsőjobboldali kiadványok hangja mellett!”<sup>49</sup> Vagyis a lap stílusa és tartalma a plébános szerint a nyilas sajtóéval vetekedett.

Kétségtelennek tűnik, hogy Mindszenty Józsefnek a holokauszt időszakában az izraelita vallású zsidók irányába mutatott teljesen közönyös, a legcsekélyebb megértést sem tükröző magatartása a velük kapcsolatos megingathatatlan nézeteiből következett. Ez a Bangha-féle „erkölcsi antiszemitizmus” álláspontja volt, amelyen a holokauszt időszakában sem változtatott. Egészen megdöbbentő például, hogy milyen pontos adatokkal rendelkezett a Nagykanizsáról deportált zsidók számát illetően. Tehát alaposan tájékozódott. Nyilvánvaló, hogy az „aszemitizmust” nem így képzelte – hiszen a Bangha-féle definíció nem ezt tartalmazta –, mégsem volt róla egyetlen szava sem. Mint ahogy az is tagadhatatlan, hogy bár a zsidómentes Magyarországot sem úgy képzelhette, ahogy az 1944-ben bekövetkezett, ám annak megvalósulásához korábbi közéleti-politikai tevékenységével ő maga is hozzájárult.

---

<sup>47</sup> Gárdonyi Máté: Veszprémi püspöki rendeletek a zsidótörvények árnyékában. In: Molnár Judit (szerk.): *A nagypolitikától a hétköznapiig. A magyar holokauszt 70 év távlatából*. Budapest: Balassi, 2016. 127.

<sup>48</sup> Uo.; Balogh: *Mindszenty József*, 342–343.

<sup>49</sup> Balogh: *Mindszenty József*, 349–350.